

L'edició crítica de l'*Obra valenciana completa* de Teodor Llorente

Rafael Roca Ricart

(Universitat de València)

L'edició de l'*Obra valenciana completa* de Teodor Llorente —que aviat coneixerà les premses— fou gestada durant la tardor de 2010 com un més dels múltiples actes de commemoració del centenari de la defunció del patriarca de la Renaixença valenciana, que s'acomplí el 2 de juliol de 2011, i que, sota l'impuls de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, començaren a dissenyar-se en aquell precís moment.

Així, fou el professor Antoni Ferrando, catedràtic de Filologia Catalana de la Universitat de València, qui em proposà la preparació de l'edició crítica de la poesia llorentina, una tasca que mai no s'havia portat a terme, i que, sens dubte, la conjuntura del centenari afavoria. Ràpidament, vaig veure la conveniència de posar en marxa l'empresa, entre altres coses perquè havia detectat diversos errors en l'edició de la *Poesia valenciana completa* de Llorente que, en 1983, varen enllestir Lluís Guarner i Francesc Pérez i Moragón, i que publicà l'editorial Tres i Quatre. Una edició que, si bé resultà exemplar en el seu dia, en els darrers anys havia quedat envellida. A més, vaig aconsellar als responsables de l'entitat patrocinadora d'afegir-hi la prosa valenciana de Llorente, que mai no ha sigut recollida, i que, llevat de l'endrega a Marià Aguiló de 1885, pràcticament ningú no coneix. Perquè, de retruc, això permetria l'eliminació d'un nova «llegenda urbana llorentina»: la que assegura que el nostre autor únicament utilitzà el català per a escriure poesia.

Des del primer dia, em vaig posar a treballar en el projecte d'edició de l'*Obra valenciana completa* de Teodor Llorente esperonat per tres objectius inicials: localitzar el màxim nombre possible de primeres edicions, tant de les poesies com dels escrits en prosa; solucionar

els errors d'edició i d'atribució que conté el volum *Poesia valenciana completa*, l'últim elaborat amb la pretensió de recollir-ne l'obra completa; i comprovar fins a quin punt eren certes les declaracions que, un ja molt ancià Llorente, realitzà en setembre de 1910, en les quals assegurava que, «por lo regular, mis poesías, si se publican doce veces, llevan otras tantas correcciones mías. Nunca me dejan satisfecho».¹ Doncs bé, serà l'edició crítica de l'*Obra valenciana completa*, integrada per 150 composicions líriques i 18 textos en prosa, la que done l'abast i la mesura exactes d'aquestes paraules: de fins a quin punt, a Llorente, li escau l'etiqueta de creador perennement insatisfet que s'atribuí pocs mesos abans de morir. Una edició que, si bé és la setena pel que fa l'obra poètica, és la primera crítica i la més completa fins al moment, ja que incorpora més poesies que cap altra, i també, com ja ha sigut manifestat, tota la producció en prosa catalana que coneixem de l'autor.

Així, cal dir que, de l'obra valenciana de Llorente, tan sols es conserven tres poesies manuscrites. En conseqüència, la fixació del text s'ha hagut de fer, necessàriament, a partir d'obra impresa: concretament, de totes les versions de les poesies i dels textos en prosa que publicà en vida i que ha sigut possible localitzar. D'aquesta manera, per ser l'últim poemari que donà a la llum —*id est*, per ser la darrera versió de la majoria dels seus poemes que sancionà com a bona—, per a l'obra poètica he pres com a text base les composicions publicades en el *Nou llibret de versos* de 1909.

D'altra banda, pel que fa a les poesies publicades però no incloses en aquell volum, he pres —i per la mateixa raó— com a text base la darrera versió publicada per Llorente. I, pel que respecta a les que varen veure la llum després de mort, la primera versió que se'n publicà. Amb això he pretès de separar-me el mínim possible de la darrera voluntat de l'autor. És a dir: d'evitar la interferència dels posteriors editors, com ara el seu fill, Teodor Llorente i Falcó, que en algun punt es manifesta com a notable.² Així, he volgut que l'edició dels escrits llorentins responguera a l'últim estadi d'elaboració conegut,

1. EL BACHILLER CORCHUELO. «Nuestros grandes prestigios. Teodoro Llorente». *Por Esos Mundos*, núm. 192, gener de 1911, p. 34.

2. Per exemple, a la composició «Lo cant del lletí», on en la mateixa tornada —que obre i tanca la cançó— trobem divergències gràfiques: «Puix» i «Puig».

entenent com a l'últim el considerat com a definitiu per l'autor. De composicions totalment inèdites, que no hagen sigut publicades mai, només se n'ha conservat una.

Com acabe de dir, en el cas de la poesia, i més enllà dels tres poemaris que publicà Llorente (el *Llibret de versos* de 1885, el *Nou llibret de versos* de 1902 i el *Nou llibret de versos* de 1909), a l'hora d'elaborar l'aparat de variants he tingut en compte totes les edicions esparses que, de les diverses composicions, varen veure la llum en vida de l'autor, i que ha sigut possible localitzar. Els motius són bàsicament dos. En primer lloc, dibuixar el mapa de les revistes i les publicacions periòdiques a què l'autor enviava els seus textos; és a dir, establir la seua xarxa de contactes i d'interessos —o de possibilitats— editorials. En aquest sentit, cal dir que una de les aportacions més significatives de l'*Obra valenciana completa* és la de donar a conèixer la data i el lloc de publicació de moltes de les primeres edicions de les poesies llorentines, i també d'altres edicions que fins ara eren desconegudes. I, en segon lloc, abraçar amb la màxima precisió possible els canvis que l'autor introduïa cadascuna de les vegades que publicava una composició; ja que, per tarannà i per mètode de treball, resulta prou evident que Llorente tendia a supervisar i controlar personalment totes les versions que de les seues poesies s'imprimien, tant fa si a València com a Barcelona, les dues ciutats on més lírica publicà.³

Pel que fa a l'ordenació dels escrits, en l'edició divulgativa de l'obra de Llorente que sota el títol de *Poesia valenciana completa* aparegué fa trenta anys, Lluís Guarner i Francesc Pérez i Moragón cregueren «més oportuna una ordenació temàtica que no aquella cronològica que primitivament va establir l'autor». En conseqüència, agruparen les composicions en set àrees temàtiques diferents: «Líriques», «Records i contarelles», «Endreces i homenatges», «Commemoracions patriòtiques», «Floralesques», «Poesia popular» i «Jovenívoles i oblidades»; i ho fonamentaren en el fet que «Llorente és ja un clàssic de la literatura del seu temps, i com a tal cal

3. En l'aparat crític s'ha prescindit d'indicar les errades, les distraccions tipogràfiques i determinades variants repetitives de caràcter ortogràfic que podrien carregar-lo en excés. També s'han obviat moltes de les variants ortogràfiques que presenta l'antologia *Poesies triades* (1906), en què la intervenció d'un corrector lingüístic sembla més que evident.

tractar-lo en les edicions crítiques, agrupant els seus textos conforme a una temàtica», i «convençuts dels avantatges científics d'aquesta ordenació».⁴

Tanmateix, com que, si bé no d'una manera exhaustiva, el criteri d'ordenació de les composicions que predomina en els tres poemaris que controlà personalment Llorente —i també en els dos que preparà el seu fill: els *Llibrets de versos* de 1914 i les *Poesies valencianes* de 1936— és el cronològic; i com que moltes de les composicions líriques i dels textos en prosa que redactà estan lligats a diversos esdeveniments històrics i/o biogràfics —com ara la participació en un certamen literari, la commemoració d'una efemèride, la fundació d'una entitat, la realització d'un viatge, la defunció d'un amic o familiar...—, que obeeixen a una successió cronològica, l'*Obra valenciana completa*, respectant aquesta lògica i tradició, les enumera i les presenta segons l'ordre temporal en què varen ser redactades. Entre els guanys d'una tal ordenació figura el de copsar millor quina fou l'evolució lingüística, literària i ideològica que experimentà Llorente.

Estretament lligat amb això, un altre dels objectius de l'*Obra valenciana completa* ha sigut el d'intentar datar el màxim nombre possible de composicions. Llorente tingué per costum indicar l'any de redacció d'una bona part de les seues poesies —Lluís Guarner opinà que la seua tendència fou a datar les que tenien una «transcendència nacional»⁵—, però no de totes; i, ben mirat, resulta convenient i eloqüent conèixer-ne l'any exacte d'escriptura —o si més no de publicació, sovint ignorada— per tal de, posem per cas, poder-les contextualitzar correctament. Així, he aconseguit datar la pràctica totalitat dels poemes, i fins i tot corregir-ne alguns en què l'any de redacció havia estat assenyalat de manera errònia, com ara «Als felibres de Provença» i la «Cançó dels excursionistes del Rat Penat». Pel que fa a les poesies, l'any exacte de publicació de les quals no ha sigut possible indicar, he optat per datar-les per aproximació, utilitzant les fórmules *ante*, *post* i *circa*, segons el cas.

Una altra de les contribucions de l'edició és la d'ampliar el cabal d'obra catalana de Llorente coneguda fins al moment. Així, en el

4. GUARNER, Lluís. «Pròleg». A: LLORENTE, Teodor. *Poesia valenciana completa*. València: Tres i Quatre, 1983, p. 71-72.

5. *Ibidem*, p. 57.

camp de la lírica, s'hi inclouen onze composicions originals i una traducció que no havien sigut mai incorporades a cap de les sis edicions anteriors de la lírica llorentina, i que, en conseqüència, eren desconegudes de la generalitat (malgrat que ja vaig donar notícia de l'existència d'algunes l'any 2007).⁶ A més, s'hi esmenen diverses errades comeses en les edicions de 1936 i 1983. Per exemple: s'hi descobreix una falsa atribució (la dels «Goigs a Nostra Senyora dels Desemparats», que li varen ser atribuïts en 1973 i 1983);⁷ s'hi elimina una duplicació (la que afecta a les composicions «Versos per a un àlbum» i «A la senyoreta donya Pepeta Anglasell», que en realitat són idèntiques —només hi canvia el títol i el primer vers—); i es completa el text d'una traducció llorentina (la composició «Lo sant Graal») que, tant en 1936 com en 1983, havia aparegut amb una estrofa mutilada.⁸ Així mateix, es recupera l'estrofa final de la composició «A Escalante» (1895), que Llorente va suprimir en incloure-la en les dues edicions del *Nou llibret de versos* (1902 i 1909). Pel que fa a la prosa, s'incorporen mitja dotzena de textos dels quals ningú no havia donat mai notícia: quatre articles publicats en la revista *Il·lustració Catalana* entre 1904 i 1906, un discurs de lloança dedicat al dramaturg Josep Bernat i Baldoví i un escrit d'adhesió a l'homenatge al poeta Josep Bodria que tingué lloc en juny de 1911, i que, molt probablement, siga el darrer escrit de prosa valenciana que redactà —dictà— Llorente.

Pel que fa als criteris d'edició, s'ha mantingut sempre la fidelitat al text pres com a base, i majoritàriament supervisat per l'autor. Així, s'han respectat les grafies originals, i únicament s'ha regularitzat la puntuació, l'accentuació —en tots els casos s'ha fet prevaldre el sistema d'accentuació occidental— i l'ús de majúscules i minúscules. D'altra banda, s'han separat o agrupat els mots (*pera* > *per a*; *desde* > *des de*; *no més* > *només*) i s'ha emprat l'apòstrof (*se'm omplin* > *se m'omplin*; *que'l esment* > *que l'esment*) i el guionet (*adonarme* > *adonar-me*) d'acord amb la normativa actual. Així mateix, s'ha utilitzat el punt volat per a indicar la ela geminada (*l·l*) i l'elisió d'una vocal quan no

6. ROCA RICART, Rafael. «Teodor Llorente, escriptor valencià». *Caplletra*, núm. 43 (2007), p. 9-38.

7. *Mater Desertorum*, núm. 443, maig de 1973, p. XI; i *Poesia valenciana completa*. València: Tres i Quatre, 1983, p. 404-405.

8. *Poesies valencianes*. València, 1936, p. 405; i *Poesia valenciana completa*. València: Tres i Quatre, 1983, p. 486.

té representació en la llengua actual mitjançant l'apòstrof (*qu'estava* > *qu'estava*). Per últim, s'han mantingut les cursives de l'original,⁹ i s'han usat les cometes baixes («») per al primer nivell de la narració, i les altes (""") per al segon. Pel que fa als textos procedents de l'*Epistolari Llorente* i d'altres autors i/o volums prenmatius, s'hi han aplicat els mateixos criteris que per als de Llorente.

S'han adoptat aquests criteris en atenció al fet que l'*Obra valenciana completa* és la primera edició crítica de Llorente, i perquè és així com el volum pot resultar vertaderament útil per als estudiosos de la llengua de l'època. D'aquesta manera, no sols podrem saber com escrivia el nostre autor en un moment de forta desorientació gràfica i gramatical, com és la segona meitat del segle XIX i principis del XX, sinó que també podrem escatir quins eren els models ortogràfics i gramaticals en què s'inspirà.

Finalment, només resta assenyalar que tant les composicions líriques com els escrits en prosa van precedits d'un davantal que identifica les diverses edicions que Llorente realitzà del text en qüestió, indica els llocs on varen ser publicades i aporta informació al voltant de la gènesi i de les diverses vicissituds per què travessaren. I és que, a més de mostrar com escrivia Llorente, l'*Obra valenciana completa* també té la voluntat d'evidenciar on publicava. És a dir, pretén mostrar al lector el text i el seu context.

9. Només en el cas del nom de l'entitat «*Lo Rat-Penat*», que el nostre autor escrivia amb guionet i en cursiva, n'hem prescindit, tant de la cursiva com del guionet.